OMA HALDJARIIKI KAITSTES

Vestlus Tiina Kirsiga

Tiina Kirss (sünd 1957) on väliseesti päritolu kirjandusteadlane. Sündinud USA-s ja töötanud vahepeal ka Kanadas, Toronto ülikoolis, elab ta püsivalt Eestis alates 2006. aastast, mil tuli Tartu Ülikooli eesti kirjanduse professoriks. Praegusel semestril jagab ta oma tööaega Eesti Kirjandusmuuseumi ja Tartu Ülikooli vahel. Tiina Kirsi uurimistegevuses kerkivad esile kolm valdkonda: mälu- ja eluloouurimus, feministlik või soouurimus ning „puhas kirjandus” ennekõike ajalooramaani vormis. Viimasest on tema keskne uurimisobjekt olnud Jaan Kross. 60. sünnipäeva puhul vestles Tiina Kirsiga Johanna Ross.

Miks mälu- ja eluloouurimus?

Sellel on kaks alget. Esimene on minu väliseesti juuretis ehk juurestik. Ma elasin niisuguses sotsiaalses ruumis, kus räägiti lugusid maailmast, mis oli teistsugune kui minu maailm – ja ma kuulasin, olin väga huvitatud. Teine alge oli tutvumine Rutt Hinrikusega aastal 1996 või 1997. Siis oli siin elulugude kogumine juba väga aktiivne ja me otsustasime teha ühisprojekti, eksperimendi: valime välja Siberi-lood ja paneme kokku kogumiku. Mitte mingit teadust, eesmärk oli anda see välja Torontos, et inimesed saaksid tutvuda selle Eesti ajaloo, mida nad ei tea.

Ja sellest ajast saadik on mind hakanud huvitama see, mida mäletatakse, kes mäletab ja tahab rääkida, kelle jaoks see ei ole üldse prioriteet, kelle jaoks on hoopis suur piin. Ja kui nad seda tahavad teha, siis mis formaadis. Elulugu on määratlematu piirvorm. Kirjandusteadlasena huvitab mind nende tekstide poeetika, enesekuvand, ideoloogia, kuidas need on tehtud.

Elulugudega töötamisel on ka palju piire, seda, mida me ei saa siit välja lugeda. Ajaloolastel on mõiste *mentaliteet*, mis küll juba tekkimise ajal oli

vastuoluline: see, kuidas mõtles teatud sotsiaalne grupp või kohort, ja kuidas nad õppisid niimoodi mõtlema. Kas me saame elulugudest kätte mentaliteedi? Ma ei ütleks, et koherentselt. Äärmisel juhul fragmentaarselt.

Kas olete mõelnud kunagi tulevikus kirjutada oma elulugu või on see täiesti võimatu ülesanne, kui olla juba eluloouurija?

See on väljakutse – kuidas seda teha, kui üldse? Avaliku inimese elulugu ma ei tahaks mitte kunagi kirjutada. Pigem jäävad üle loomingulisemad variandid, kus pead ise vormi looma. Ja seda ma usun, et ma teen. Sest selle kaudu selgub, mida sa tegelikult ei mäleta; see on refleksioon. Teaduses räägitakse nii palju enese positsioneerimisest – mis see muu siis on, kui püüan kangastada seda, mis mu elu on olnud?

Enese positsioneerimine on tõesti keskne teema; palju on arutatud ka seda, kuivõrd saab või tohib uurija hääldada akadeemilises uurimuses läbi kõlada. Kas teie näete siin mingit dilemmat? Kas akadeemiliste žanride nõuded on lämmatavad?

Dilemma eksisteerib. Sellest hakati eriti antropoloogias enesekriitiliselt rääkima 1980. aastate keskel, kui seni ei olnud teadvustatud ei oma mõtlemisviisi ega seda, mis toimub, kui ma „teen millegi teaduseks”. Mina olin siis just doktorantuuris, kui need asjad peale hakkasid. Üks positiivne tulemus oli see, mida praegu nimetatakse autoetnograafiaks: et ma töötangi oma sootsiumi, omaenda materjaliga. Ja teine on kohustuslik enesepiiritlus artikli alguses.

Aga üha komplekssemaks lähevad kriteeriumid, mille järgi peab ennast määratlema. See on nagu isikutunnistus: millest ma saan ja millest ma ei saa rääkida, millise kallaku annab see

minu sõnastatud teadmisele. Mul sai kohe kõrini sellest asjast! See positsioneerimine muutus nii kompuliivseks, sa pidid igal koosolekul ütlema: minu kogemus loeb ainult niipalju. See takistas mõttevahetust. Selle asemel oleks võinud minna ohtlikumale pinnale: me teadvustame kõik, et need küsimused on õhus, et on olnud väljajätmised, ja me aeg-ajalt komistame nende kivide otsa, ja siis me tegeleme nendega. Ja kui me oleme oma kollektiivsust ja usaldust ja dialoogilisust piisavalt arendanud, siis me saame teineteist korrale kutsuda, kui vaja. Aga kui kohe panna tõkkes ette, ei saagi midagi juhtuda...

Teaduslikus kirjalikus mõttevahetuses on lugu väga sarnane. Nii et minu meelest on täiesti lubatav ja praeguses olukorras isegi värske jätta see küsimus täiesti kõrvale. See ei tähenda, et inimene pretendeerib täielikule objektiivsusele, ja see ei keela tal kirjutada esimeses isikus. Ei tarvitse kasutada kogu aeg umbmääraseid ja passiivseid vorme. Aga kui minu hüdja hääl, minu uurihäääl jääb ette ja tekitab müra – siis ma astun sammu tagasi. Kui ma pean kogu aeg ütlema, kes ma olen, mis ma olen, kust ma tulen, siis ei jõuagi uurimistööni.

Mis võiks olla humanitaarteadlase kasu ühiskonnale? Selle mõõtmise üle on palju ironiseeritud, kuid siiski peab ju vahel päris tõsiselt mõtlema, milles see seisneb.

Ma olin varem oma elus palju avatum mõistele *avalik intellektuaal*. Olen lugenud selliste inimeste teoseid, kas või näiteks Edmund Wilson – kvaliteetne esseistika, pikk essee, mis käsitleb süvitsiminevalt mingisuguseid nähtusi, olgu need sotsiaalsed, olgu kultuurilised. See on samm kaugemale teose arvustusest. See on vajalik selleks, et oleks mingisugunegi taustsüsteem, peen niidistik, mille najal kas või ametnik otsuseid teeb.

Tänapäeval on avaliku intellektuaali tegevus muutunud, ja see on osalt digitaalse ühiskonna tagajärg. See on muutunud *tweet*imiseks, arvamused

kirjutamiseks. Ma ei ole veel kohanud kedagi, kes on suuteline lühikeses arvamuses ütlema nii palju tuumakat, et annab ikka mõelda. Et lugu oleks sügav, laiahaardeline, tegeleks oluliste küsimustega, pakuks alternatiive, ja mitte lihtsalt ei lobiseks sellest, mis autor asjast arvab. Võib-olla Marju Lauristin on ainuke. Nii et arvamused ei ole minu meelest õige rada, vähemalt ma ei ole näinud Eestis, et seda kultuuri oleks sügavalt viljeldud.

Humanitaarharitlase funktsioon on hoida alal sellist mõtlemiskultuuri ja lugemiskultuuri, mis tänapäeval hakkab üha rariitsemaks muutuma. Sellest võiks võrsuda ühelt poolt esseistika-traditsioon, mis nõuab ka pikka lugemisaega, järelemõtlemisaega. Teine asi, mida ma olen väga lootnud, on tõeline dialoog – mõttevahetus inimeste vahel, mis ei ole ainult ajaviide, vaid mida kannustab sügav ühine huvi või mingisugune maailmamure. Väike grupp inimesi peaks omavahel suhtlema piisavalt kaua, et suuta üksteise pimedaid kohti diagnoosida. Selle dialoogi tulemus ei ole tekst, produkt, grant, aruanne. Sel on iseväärtus, see on elamise viis, mis hoiab ülal küsimusi, mida üks kobarviide ei hoi.

Teid võiks põlvkondlikult pidada n-ö teise laine feministiks. Kuidas suhtute kolmandasse lainesse või ka nn postfeminismi, koguni ideesse, et tänapäeva feministid on „liiale läinud“?

Sel on mitu dimensiooni. Juriidilisest seisukohast ma olen põhimõtteliselt egalitaarne feminist, aga arvan, et seal tekiavad kohe vastuolud: kuidas oma õigusi kasutatakse, kas ollakse nendest teadlik. See on väga pikk diskussioon.

Mina ei hakanud feminismit tegelema ülikoolis, siis kui see oleks olnud loogiline, sest teise laine debatid olid väga aktuaalsed. Alles doktorantuuris oli mul võrdleva kirjandusteooria seminar, ja ma olin rabatud, kuna feministlik kriitika oli ainus kriitika, mis tundus sügavalt eetiline. Mitte ainult kuiv „ma otsin kõik naised üles, kellest ei ole

räägitud”, vaid sel oli sügav eetiline eel-häälestus. Elaine Showalter, Gilbert ja Gubar, keda me kutsusime „G ruudus” – need olid need teosed.

Hiljem, kui ma olen pidanud soolisu-
susest kirjutama, olen läinud tagasi
nende raamatute juurde ja tajunud, et
kohati üksnes taastoodetakse asju, mis
on seal kirja pandud. Näiteks Joan Kelly
raamat „Women, History and Theory”
– seal on head mõtted, sellele on palju
tuginetud, aga edasi ei ole keegi läi-
nud. Ma ei ütle, et ei ole mitte midagi
uut feministlikus kriitikas, kindlasti
on, aga mõttesügavust annab otsida.
Pigem on see liikunud filosoofiasse, on
teatud žurnaalid, kus tegeldakse ikka
veel antiigiga ja ikka veel feministlike
tööriistadega, mitte ideoloogiliselt, mitte
võitlevalt. Aga see on läinud kõrvalradu
pidi. Feminism kui poliitiline liikumine
on ideoloogiate kogum, mõtlemisviiside
kogum, aga mina ei ole näinud, et ta
oleks väga ennast uuendanud viimase
10–15 aasta jooksul. Pigem on olnud
kitsenemine nagu teaduses üldse. Dok-
toritöö kitseneb võib-olla kahele teosele
– mitte kahele korpusele, vaid kahele
teosele – ja teooria ümbritseb seda nagu
suur pilv. Mis sellest võib välja tulla?

Ajalooline romaan on samas olnud väga maskuliinne žanr. Miks teid on kirjanduse vallas huvitanud just see uurimisaines?

Ma ei ole kunagi olnud romantiliste
ajalooliste romaanide lugeja. Tütred mul
lugesid neid, kui kasvasid üles – mingi-
sugune lavadekoratsioon on ajalooline,
Elizabethi ajastu näiteks, ja seal toi-
muvad armastuslood. Need ei ole mind
kunagi huvitanud. Noorena lugesin ena-
masti luulet, ja romaane vist rohkem ini-
mestest ja loomadest. Ajalooliste roma-
nide vastu äratas minus huvi konkreet-
selt Jaan Krossi romaanide lugemine.
Esiteks mulle kingiti väga kummalisel
viisil „Keisri hull”, ühe lähima väliseesti
sõbranna kaudu, kelle vanemad olid
sellest vaimustuses. Olin võlutud. Siis
lugesin väliseesti väljaannet „Kolme
katku vahel” I–II ja see oli nii visuaalne.
Ma ei olnud kunagi Eestis käinud, aga

see rikas kirjeldus ja see tegelane, väike
kelm, kes tahab haridust saada – olin
nii kaasa haaratud, nagu mul elus vähe
on juhtunud. 1985. aasta suvel laenasin
Torontos ühe sõbranna keldrist Loomin-
gud, kus olid ilmunud kolmas ja neljas
osa, ja seisin tundide kaupa järjekorras,
et neid endale kaasa paljundada, need
on mul veel alles.

Siis kirjutasin ühe seminaritöö aja-
loo kujutamisest selles romaanis, luge-
sin kõrvale Krossi esseesid, ja ta jäi mu
doktoritöö üheks põhiautoriks. Krossi ei
olnud palju tõlgitud, keegi ei teadnud,
kus Eesti on – seda kuni 1989. aastani,
mil Berliini müür langes. Minu välja-
pakutud teema, mis puudutas rohkem
tsensuuri ja tsensuuri kujutamist kir-
janduses, oli kuus kuud varem maha
laidetud kõigi poolt peale kahe inimese,
ja siis äkki mõeldi: nüüd võid seda tee-
mat küll käsitleda, nüüd see on äkki
aktuaalne, pole välistatud, et sa sellega
kunagi töökoha saad, kui Krossi oma
peamiseks *case study*’ks võtad.

Sellest ajast saati on mul unistus
kirjutada Krossist pikem käsitlus, mil-
leks mul on palju eeltööd tehtud. Miks
ma seda teinud ei ole, on – monograafia
alaväärtustamine eesti teaduses ning
vajadus ennast maksma panna teiste,
lühemate žanridega. Küsimus on veel,
mis keeles. Juhani Salokandle raama-
tut¹ pean ma väga heaks, aga see, mis
mina kirjutaksin, on hoopis teise vaate-
nurga alt. Kas siis kirjutada maailmale?
Ma saaksin hakkama ingliskeelse mono-
graafiaga Jaan Krossist, aga takistaksin
selle tõlkimist eesti keelde, sest eesti
keeles oleks see hoopis teine raamat.

Ma unistan, et kirjutatan ikkagi mono-
graafilises vormis ja teen seda eesti kee-
les, aga ma pean selleks leidma aja. Kui
kirjutada eesti keeles ja keegi jutumär-
kides „loll” tahab seda tõlkida inglise
keelde, siis võib-olla tuleb see välja, aga
mitte vastupidi. Adressaat on täiesti eri-
nev. Suur küsimus on ka, kas eesti kul-
tuuriruumis on üldse enam adressaati
Jaan Krossi loomingule. Teda on unus-

¹ J. Salokannel, Jaan Kross. Tlk P. Sa-
luri. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

tatud – ma ei ütleks, et kedagi ei huvita, aga ta on minu teada koolilugemisest kadunud. See on Eestis päris suur asi, see on üks viis, kuidas teda unustatakse. Teiseks ei tea ma peale Jaan Unduski, Eneken Laanese ja Linda Kaljundi kedagi, kes tegeleks ajaloolise romaaniga. Minu ambitsioon oleks kirjutada selline monograafia, mille lugeja, kes ei ole teadlane, saab iseenese rikastamiseks käsile võtta ja sellest ajendatuna minna lugema, taaslugema uues kontekstis.

Kas võiks kõne alla tulla ka Krossi tekstide feministlik analüüs?

Seda on mingil määral püütud teha. Näiteks Eve Annuki kuulus essee „*Cara mia*”² oli otseselt ajendatud „Taevakivist”, kus naistegelase psüühika on ikkagi representeeritud teatud traditsiooni sees ja sellepärast puudub võimalus, et ta ületaks mingeid barjääre. Tema teadvus on tööriist – nii väitis see artikkel. Ajalooline romaan ei saa ju kasutada postmodernset tegelast, see ei oleks adekvaatne, see oleks midagi muud, see oleks ulme. Feministlik käsitlus peaks pigem lähtuma „Professor Martensi ärasõidu” Hella Wuolijoe käsitlusest, kes on palju avatum, palju ohtlikum tegelane ja lööb teose raamid sisemiselt segamini. Me vestlesime Jaan Krossiga sellest, miks ta ei kirjutanud „Keisri hullu” nii, nagu ajalooline materjal seda talle pakus, Eeva von Bocki loona. Jaan andis mulle väga hea vastuse: ma ei tuleks sellega toime, ma ei suudaks sellesse tegelasse sisse elada, esimeses isikus, selles ajastus ja nende piirangutega. See on minu meelest aus tõdemus, mis blokeerib ründavaid feministlikke käsitlusi. Aga võiks mängida nende tegelastega, kes niisugustest piiridest üle lähevad. Ettevaatlikult, pädevalt, nii, kuidas see relevantne on.

Vene filoloogid (Ljubov Kisseljova,

² E. Annuk, *Cara mia*, üks ole. Seksuaalsest koodist Jaan Krossi „Taevakivis”. – Metamorfiline Kross. Sissevaateid Jaan Krossi loomingusse. Koost E. Laanes. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2005, lk 118–122.

Lea Pild, Ülle Pärli ja mõned teised) on viimasel ajal uurinud Vene ajaloo tausta Krossi romaanides. Nemad on tähele pannud seda, mida teised eriti ei olnud: Eeva von Bock kuulub põlvkondlikult dekabristide naiste hulka. Need olid naised, kes läksid vapralt oma meestega asumisele ja see oli nende seltskonna- ja avaliku elu lõpp. Timotheus von Bock ei olnud tegelikult dekabrist, aga Eeva von Bocki elu on nähtav samasuguse kaarena. Teda võiks vaadata sellest naiste väe, naiste otsustusvõime aspektist oma klassi piirides, eliidi piirides.

Kas elulugu seevastu on naiselik žanr? Kas memuaristika või elulookirjandus võiks olla naiste tagauks esseistikasse?

Üks juhtum, mis lubab sellele küsimusele jaatavalt vastata, on Elo Tuglas. Oma päevikute kaudu suutis ta selle tagaukse leida. Ta oli väga terava huumorimeelega, tema argipäev ja tema vaimsus kohtuvad selles päevikus. See oli tema väljaelamiskoht, nagu päevikud sageli on, aga romaani poleks ta ialgi kirjutanud. Ta ei pidanud ennast selliseks kaalukaks kujukaks, nagu oli tema abikaasa, aga vaatlejana ta leidis mingisuguse tee. Päeviku avaldamise vastu ei oleks tal minu meelest midagi olnud.

Aino Suits on teine, keerulisem näide, tema päevik on nagu mittekirjutatud kirjandus. Muidugi tuleb rääkida Aino Kallasest, kelle jaoks päevik oli kirjanduslik väljund omaette. Seda peetakse väga intiimseks päevikuks, sest seal räägitakse intiimsetest asjadest, ja selle kohta võiks esitada palju psühhoanalüütilisi küsimusi. Aino Kallas kirjutas, ma arvan, alati selle arusaamisega, et see kunagi avaldatakse – ja samas on see prooviplats, mõttepäevik, võimalus sõnastada asju, millest ei ole kellegagi rääkida. Nii et tema astub lavale kui memuarist, vaatamata sellele, et vorm on päevik, mitte sidus elulugu.

2007. aastal ilmus raamat, mis sai väga elava retseptiooni osaliseks, nimelt Valentina Nõlvaku „Ellujääja”. Nõlvak oleks võinud otsustada, et diskreetsuse huvides tema ei avalda oma

mälestusi, sest tal on oht langeda lugeja silmis n-ö halva naise kategooriasse. Majanduslik viletsus, lapsena kodutus, mahajätetus – ta teeb avalikuks oma igapäevaelu kaose, ta teeb seda vapralt ja ei kaota sellega mitte midagi. Natuke tüütuks lähevad need episoodid lugejale võib-olla, aga Nõlvak kui kirjutaja hoiab mingisugust väärikust. Ja tema on lihtne naine, mitte kultuuriliselt oluline tegelane, kellel on mees, kelle kõrval on raske olla iseseisev.

Elulugusid tõesti kirjutavad rohkem naised. Meil on praegu tõeliselt raske saada „Eesti rahva elulugude” IV köitesse piisavalt noori mehi. On üks, kes on sündinud aastal 1962 – pärast seda haigutab tühjus. Miks need mehed ei kirjuta ja miks nad ei taha võistlusele kirjutada, on muidugi kaks ise küsimust. Aga et nad ei kirjuta võistlusele „Minu elu ja armastus”, on omamoodi märgiline. Kas nad on väga tegusad, neil ei ole aega; kas neil puudub refleksiooni-võimalus; kas nad leiavad, et neil pole mingis mõttes elulugu vaja; või on see lihtsalt nooruse asi?

Võib-olla neile ei meeldi armastus?

Jaa, hiljuti mulle lihtsalt kukkus riivist pähe üks raamat, August Mälgu „Päike küla kohal”, ilmunud 1957, kus räägitakse just sellest. Autor joonistab väga tundlikult välja noore mehe, nii 18–19-aastase, kes jääb pärast ema surma noorema õe ja venna hooldajaks. Ta kasvatab need lapsed küla abiga üles ja siis armub ühte oma koolikaaslasest. Väga delikaatselt on välja joonistatud nii kehaliselt kui ka vaimset selle noore mehe armastus ja õrnus, see, kuidas tema süda on täies mõtmes avatud; ja siis see läheb lukku, kui ta haiget saab. Ma arvan, et see on üks dominant eesti kirjanduses. Seda tasuks vaadata – meest, kes riskib sellise avatusega, kes riskib olla klassifitseeritud kui naine. Tänapäeval on ju afektiivne kriitika väga moes, tuleks otsida keelt selliste tekstide mõistmiseks. Vastavat sõnavara eesti keeles väga palju ei ole, kõik see on suurel määral vaikusega edasi antud. Sellest ma tahaksin pidada

seminari – vaikuse esteetikast. Tuleb leida metakeel, mis oleks sensitiivne vaikijäämise, lukkuminemise momentidele. Näiteks Mälg valdab suurepäraselt siirdkõnet, ta läheb tegelase sisse, vaatab läbi tegelase silmade, ja õigel hetkel suunab tähelepanu tagasi välja.

Mälg on vanameister ja vanumeistreid ei tohiks jätta lihtsalt tolmuma. Mida on eesti kirjanduse tudengid lugenud, kui nad astuvad bakalaureuseõppesse, ja mida siis, kui nad selle lõpetavad? Praegused õppekavad on äärmiselt tänapäevased, bakalaureusetöid kaitstakse lastekirjandusest ja nüüdiskirjandusest, peale selle on teooria. Aga kes loeb eesti keeles kirjutatud romaane? Oma teisel õppeaastal eesti kirjanduse professorina pakkusin, et peaks olema kohustuslik kursus magistrantidele, „Eesti romaan”. Mingi ärevus tekkis, aga kursus loodi ja ma isegi õpetasin seda korra, lugesime niisuguseid asju nagu Hindrey „Taaniel Tümm” ja Aadu Hindi „Tuulise ranna” esimesed kaks köidet. Vähe tuli kirjutada, aga väga palju tuli lugeda. Miks see ärevus tekkis, seletas mulle pärast Rutt Hinrikus – nõukogude ajal olevat olnud selline kursus, mida väga pilgati. Mina tulin täiesti naiivselt, mul ei olnud sellist sotsiaalset mälu ja ma lihtsalt ütlesin, et peaks lugema pikka proosat, ja palju. Lugemus on minu meelest asendamatu ja see lugemine peab toimuma ühe vaimuinimese nooruspõlves päris intensiivselt. Kui seda üldse ei toimu, kui loetakse ainult väga tänapäevaseid asju, siis haaret ei teki.

Võib-olla annategi mõne lugemis-soovituse?

Üldpedagoogilisel eesmärgil? Üks raamat, mis feminismiteemaga lähedalt haakub, on Doris Lessingi „Kuldne märkmeraamat”. Kui ma seda hakkasin alguses lugema kusagil 1980. aastate keskel, ei olnud see üldse minu raamat. Teine periood, teised probleemid, teine ühiskond. Doris Lessing on üldse selline kirjanik, et temaga jutule saada on raske. Aga kui lugesin seda 1990. aastate esimesel poolel, siis see kõnetas mind rohkem, kõnetas just selle

kaudu, et inimene tõesti tegi endale neli vihikut, et ta võttis neli lõiget läbi oma elu, läbi oma mõtlemise. See raamat on natuke *passé*, natuke möödanik, natuke tolmune. Aga võiks välja võtta ja lugeda.

Mind on võlnud Elsa Morante, kes kirjutab pärast sõda raamatu, mille itaaliakeelne pealkiri oli „La storia”. Inglise keelde tõlgiti see „History: A Novel” – „Ajalugu: Romaan”. Niisiis ajalooline romaan ei ole ka ainult maskuliinne žanr. See on kõitev raamat ühest lapsest, kes sündis vägivaldsest suhtest saksa sõduri ja itaalia naisterahva vahel, tema edaspidisest saatusest. Raamat ei ole valdavalt traagiline, seal on äärmiselt palju päikest, aga see võtab tugevalt ette need küsimused, mida ajalugu inimesega teeb, mis on suur ajalugu, mis on väike ajalugu. Morante kirjutab vähe ja ta jäi oma kuulsa abikaasa varju, kelle nimi oli Alberto Moravia.

Teine, kes kirjutab väga põnevalt, on Natalia Ginzburg, kuulsa Carlo Ginzburgi ema. Tema on kirjutanud kolm lühikest romaani, sealhulgas dokumentaalromaan Alessandro Manzoni. See on biograafilise lähenemise ja romanseerimise piirimail, ja kuhugi jääb veel ajalugu.

Väga soovitaksin india juurtega Kanada autori Amitav Ghoshi raamatut „In an Antique Land”, mis jutustab keskaegse kaupmehe reisidest Lähis-Idas. Ma ei ütleks, et see on ajalooline romaan, aga ta põhineb ajaloolistel dokumentidel ja pakub sügavaid mõtisklusi inimolemuse üle.

Mind köitis Michael Ondaatje „Anili vaim”, kus üks arheoloog on kutsutud kuskile saarestikku mõrva lahendamaks. See raamat räägib väga nukrast vägivallast, aga ta ei taha selle tõelistesse šahtidesse kaasa minna. Autor blokeerib selle nii tundlikult ära, et raamatust, mis oleks võinud olla *action*-õudukas, saab tõeline romaan, milles on väljapeetust, tagasihoitust, respekti.

Iiri kirjaniku Seamus Deane'i raamatu „Reading in the Dark” pealkiri paneb mõtlema, et siin on jälle mingi lugejafiguuri paljunemine ja metastumine, aga tegelikult on see autori iiri

lapsepõlv romaani kujul. See vaatab sisse ühte suhteliselt viletsasse kesk-konda, kus üks probleem on Iiri vastu-panuarmee ja politsei vahelised kokkupõrked ja kuidas need kajastuvad perekonnaloos. Ükski põlvkond ei saa mitte kunagi vabaks eelmise põlvkonna vee-süüst. Kui need taustad joonistada välja nii tihedalt ja tundlikult, ei saa kedagi tegelikult hukka mõista. Samas ei ole kultiveeritud mingit afekti. Afekt müüb, ja mida genotsiidsem, mida jubedam olukord, seda müüvam ta on. Seal ma paneksin kohe Susan Sontagi ette: miks sa vaatad teise inimese valu? Aga sellised raamatud teevad raskeks nautida teise inimese valust lugemist.

Toni Morrisoni romaanid on samuti niivõrd rikkad, et ei lase jõuda ultimaatiivsele otsusele: need tegelased on pahad ja need on head. Asi pole ainult selles, et kõik on läbisegi, vaid selles, kuidas on läbisegi. Morrison on ka väga hea esseist, aga teda tuntakse eesti kultuuriruumis vähe, sest kogu see võõra rassi probleem on siin peaaegu olematu. Mõtlemapanev autor on Virginia Woolf, kelle esseed põhinevad tugeval retoorilisel traditsioonil.

Aga seitse aastat on möödunud sellest ajast, kui eestikeelne raamat oli minu jaoks taskukohane. Raamat on objekt, mis on turul muutunud luksuskaubaks. Seda suurem tähendus on raamatukogul – üks kõige sõbralikumatest kohtadest Eestis on Tartu Lutsu raamatukogu.

Kas nüüdisaegsest eesti kirjandusest on ka midagi võtta või on eesti kirjanduse lugemine ainult patriootiline akt?

Ei, mitte ainult! Kui ma pean valima, võtaksin näiteks Mehis Heinsaare või Aare Pilve, ennem kui ma võtaksin kõige hiljutisema Kiviräha. Ma naersin ennast poollõhki, kui lugesin „Rehepappi”, kui see ilmus, ja „Ussisõnad” oli ka väga ehe kogemus, aga ma ei pea vajalikuks kõiki neid tema ilmuvaid teoseid lugeda, need on natuke lahjenenud. Jan Kausi ma loen hea meelega. Olen natuke pettunud ajakirjas Looming, sest vähe on huvipakkuvaid tekste. On minu patt, et

ma ei ole sagedamini lugenud Värsket Rõhku. Tiit Aleksejev on huvitav. Meelis Friedenthal on huvitav, tema romaanid on väga-väga hästi kirjutatud, aga nad on niivõrd aistingulised, et nendest jääb jälg maha, lõhn ja maitse tulevad kaasa, levivad laiali. Kui on väga pime aeg Eestis, siis ei taha lugeda Friedenthali, siis hakkab kõik selle järele lõhnama. Mudlum on hea kirjanik. Andrei Hvos-tovi novelle olen lugenud, minule tema huligaansus väga meeldib. Ta on ka sügavalt haritud esseist, äge inimene, kes sekkub. Mulle see meeldib, kuigi ma ei ole alati tema vaadetega nõus.

On veel üks autor, kellega mul on niisugune suhe, et ma ei oska päriselt leida seda uurijahäält üles – Kärt Hellerna. Olen teda lugenud nii, et loen neli-viis lehekülge ja ei suuda enam edasi lugeda, ma ei oska seletada, miks. Aga ometi hindan teda väga. Ta on laadilt üksiklane. Pean tema jaoks veel leidma vaatepunkti, ja ma arvan, et võti on Debora Vaarandi, kellest ta kirjutas raamatu, mis jäi avaldamata.

Kui keegi kirjutab, siis see on eksperiment, mis mõnikord õnnestub, mõnikord ei õnnestu nii hästi. Aga ilma selle riskita ei juhtu mitte midagi. See ongi kirjaniku julgus – tulemus jääb ju raamatukokku vedelema ja mõni inimene võib saada väga halva elamuse! Ma kasutan soostereotüüpe teadlikult: on kuraasikaid noori eesti mehi, kes ei hooli sellest. Kui ei meeldi, viska võsasse või makulatuuri, unusta ära! Aga nii mõnelgi naisautoril on natuke rohkem komplekse: kas ma tahan tingimata, et mind veetakse läbi pori ja nimetatakse nende neljapähistega? Kas ma tahan, et mind peetakse naiseks, kelle suhted meestega on nii keerulised, et läheb nõiaaks või libahundiks kätte ära? Kui ei, siis ei saa kirjutada päris avameelselt. Maarja Kangro on hea näide, kes on julgenud seda teha.

Olete kritiseerinud eesti kõrgharidussüsteemi, muuhulgas selle mitmetist suhet inglise keelega: ühelt poolt seda nõutakse, teiselt poolt oskavad üliõpilased seda keelt väga

halvasti. Aga tegelikult on teadus ju alati olnud mitmekeelne. Mis siis praegu on teisiti?

Minu meelest komplitseerib seda asja intermediaalsuse ajastu. Minu poja elu on praegu eestikeelne, aga oma sõpradega suhtleb ta segakeeles. Need sõbrad ja sõbrannad oskavad hämmastavalt hästi inglise igapäevakeelt, ka idiomaa-tilist tänavakeelt. Aga keelelagi kirjali-kus kultuuris on hoopis teine asi. Näiteks mina ei suuda ilma abita kirjutada saksakeelset artiklit. Ma vajan selleks tuge – ja ma otsin seda tuge, näiteks tõlkijalt, kes mind aitab. Minu meelest ongi juhtunud see, et inimestel, kes väga hästi lävivad inglise keeles, on juba ras-kusi erialamaterjaliga. Inimest tuleks võimestada lugemise tasandil. Kui luge-must ei ole, ei ole ka kirjakultuuri tar-vitamise võimalust kõrgel tasemel, mida nõuab juba magistriaste. Üleülikoolili-sed kohustuslikud õppeained siin ei aita. Inimestele ei tule anda juurde ainekur-susi, vaid neile tuleb anda nõu – see on vana koduõpetajatraditsioon.

Lugesin hiljuti artiklit,³ kus kirjel-dati negatiivset suhtumist vanema-tesse naisteadlastesse, kellele süs-temaatilisel kipub külge kleepuma veidriku või vastiku iseloomuga inimese kuvand. Kas see tuleb teile tuttav ette? Kas midagi sellist näeb ka Eesti ülikoolides?

Kindlasti. Feminism akadeemias on juurutanud uskumust, et ma saan hak-kama, ma saan redelil edasi liikuda, ma saan olla edukas oma erialal, seda võib-olla ka perifeersete teemadega, mis 20 aastat varem ei oleks saanud heaks-kiitu. Aga tippujõudmisel on oma hind, ja see hind on sageli sotsialiseerumine inimeseks, kes suudab sinna tippu ka jääda, kes peab iga viie aasta tagant ennast tõestama noorte ja ägedate ini-meste kõrval. Süsteem on ehitatud sel-lele, et küüned väljas, hambad risti, üle

³ J. Berdahl, The crazy/bitch narra-tive of senior academic women. <http://www.straight.com/news/937181/jennifer-berdahl-crazybitch-narrative-about-senior-acade-mic-women> (15. VI 2017).

laipade – kui sa sinna tippu jõuad, on sul neid küüsi ikka veel vaja, et hoida positsioonist kinni. Inimene muutub groteskseks võrreldes oma algse sättemusega. Ja on õige, et minu põlvkonna naised on väga palju pidanud taluma negatiivseid märkusi. Enesekehtestamine toimub teatud hinnaga, see käib inimlikkuse pihta. Inimesed, kes on pidanud ise nii palju pingutama, ei ole enam need, kes kasvatavad või toetavad noori.

Süsteem rüüstab naisi, süsteem ei ole olnud valmis naiste tulekuks. Eesti esimene naispresident on minu mee-

lest suurepäraselt toime tulnud, eeskujulikult, väärikalt. Aga teatud kohtadel käib selline kaklemine ja söimamine, et inimene võib muutuda suutmatuks teisi võimestada. Ja selleks on tal vaja – vastus tuleb Betti Alverilt – selleks on tal vaja oma haldjariiki kaitsta, mis iganes see tähendab. Suhe sellesse, mis sa teed, peab olema terve ja mingil määral sõltumatu nendest funktsionääridest, kes haldjaid ei usu.

JOHANNA ROSS